

Kokonaisuuden lumo

Erich Auerbach, *Maailmankirjallisuuden filologia*. Suom. Harry Lönnroth ja Taina Vanharanta. Tampere, Vastapaino 2018, 265 s.

Erich Auerbachissa nähdään yleisesti yksi komparatiivisen kirjallisuuden-tutkimuksen *founding fathersista*, joka *Mimesis*-teoksellaan (1946) näytti suuntaa kansallisuus- ja kielirajat ylittävälle kirjallisuudentutkimukselle. Artikkelikokoelmassa *Maailmankirjallisuuden filologia* Auerbachia ei kuitenkaan esitellä komparatiivisten tutkimuksen perustajahahmona – johdannossa mainitaan tosin ohimennen René Wellekin todenneen, että ”*Mimesis* on todella vertaileva teos” (s. 10) – vaan filologina ja erityisesti ”maailmankirjallisuuden filologian” edustajana. Harry Lönnroth kuvaa johdannossa Auerbachin ”filologista elämänsäsennetta”, jolle on ominaista ihmisen tutkiminen hänen historiassaan. Lönnrothin mukaan Auerbachin filologia on metodisesti eräänlaista hermeneutiikkaa ja tulee lopputuloksessaan lähelle ”niin sanottua *Geistesgeschichteä*” (s. 11).

Filologia-termin nostaminen lähtökohdaksi on sikäli perusteltua, että Auerbach oli saanut roomalaisen filologin koulutuksen ja toimi oppiaineen professorina. Postuumisti ilmestynyt kokoelma, josta nyt käännettyt kirjoitukset ovat peräisin, on nimeltään *Gesammelte Aufsätze zur romanischen Philologie*. Käännöskokoelman nimi juontuu alkuperäisen kokoelman samannimisestä esseestä, ainoasta poikkeamasta romanistiikasta maailmankirjallisuuden suuntaan. Maailmankirjallisuuden painottaminen romanistiikan asemasta vastaa tietysti sitä, että Lönnroth toteaa *Mimesiksen* olevan Auerbachin pääteos. Teesi, että Auerbach olisi käsitettävä ennen kaikkea ”maailmankirjallisuuden filologiksi” ja että juuri hänen kauttaan tulee ymmärretyksi, mitä tämä on, on kuitenkin problemaattinen, minkä vuoksi keskityn arvioissani erityisesti siihen.

Sanottakoon aluksi, että olen Auerbachin samoin kuin Lönnrothin kanssa samaa mieltä siitä, että kirjallisuutta tulee tarkastella historiallisesti, kuten filologioissa on perinteisesti tehty. Kun väitteen esittää näin yksioikoisesti, sen piilomerkitys on kritisoida vallalla olevia lähestymistapoja, jotka lähestyvät kohdetta teoria edellä. Auerbach korostaa sitä, että tutkimuksen on paneuduttava itse kohteeseen ja rakennettava käsitteensä vuorovaikutuksessa kulloisenkin kohteen kanssa. Hän varoittaa sortumisesta ”haluun päästä valtavan aineistomäärän herraksi konkretisoimalla abstrakteja käsitteitä”, sillä hänen mukaansa ”[t]ämä johtaa aiheen sumentumiseen, näennäisongelmista keskustelemiseen ja lopulta pelkkään tyhjään” (s. 214). Se, mitä Auerbach tarjoaa esseissään tilalle, on kulloisenkin tekstin tarkka kielellinen ja tyyllinen analyysi. Se avaa kyt-

kentöjä tekstissä ilmenevään maailman hahmottamisen ja ihmisen toiminnan tapaan ja viime kädessä siihen maailmaan instituutioineen, johon teos kuuluu. Nyt käännetyistä esseistä kenties parhaiten tässä suhteessa toimivat Pascalia sekä keskiajan figuratiivista ajattelumuotoa koskevat essee.

Filologisen menetelmän laventaminen ”maailmankirjallisuuden filologiaksi” on mielestäni kuitenkin ongelmallista – siinäkin tapauksessa, että maailmankirjallisuudella tarkoitetaan Auerbachin tapaan ”vain” Euroopan tärkeimpien kulttuurien kolmen vuosituhannen kirjallisuutta. Auerbachin essee maailmankirjallisuuden filologiasta osoittaa, että tällainen filologia on hänen mielestään mahdollinen. Alun perin vuonna 1952 ilmestyneessä esseessä ”Philologie der Weltliteratur” on tavallaan kysymys jälkikäteisestä *Mimesiksen* lähestymistavan pohdinnasta ja legitimoinnista, vaikka esimerkkitieteoksena onkin toinen samanaikainen komparatiivisen tutkimuksen perusteos, Ernst Robert Curtiuksen vuonna 1948 ilmestynyt *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (s. 216–217). Laventamisen perusongelma on siinä, että filologinen menetelmä edellyttää käyttäjältään erityistaitoja: hänen on hallittava kyseinen kieli ja sen historia – esimerkiksi romaanisen filologian kohdalla koko romaaninen kieliperhe tai sen tärkeimmät edustajat – sekä oltava sen kulttuurin ja historian asiantuntija, joissa tuonkielisiä tekstejä tuotettiin. On selvää, että tällaisen osaamisen hankkiminen vaatii pitkäaikaisen työn. Jos filologilta vaaditaan tällaisia erityistaitoja, ei ole mahdollista olla ”maailmankirjallisuuden filologi”, koska ei ole mahdollista saavuttaa specialistin tasoista osaamista useissa eri kielissä, niiden historiassa ja niihin liittyvissä kulttuureissa. Jo pelkästään romanistiikan kokonaisvaltainen hallinta on vaikeaa tai mahdotonta. Auerbach toteaa, että romaaninen filologia ”hetkellisesti koki romaanisen tradition mielekkäänä kokonaisuutena” (s. 19) viitaten ilmeisesti siihen, että jo kirjoittamisajankohtana tällaisen kokonaisnäkemysten saavuttaminen oli vaikeaa tai mahdotonta. Vielä mahdottomampaa täytyy siis olla filologin tason saavuttaminen kaikkien Euroopan pääkirjallisuuksien alalla, mitä ”maailmankirjallisuuden filologia” eurosentrisessä käsityksessä tarkoittaisi.

Mielestäni on ilmeistä, että Auerbach ei olisi koskaan kirjoittanut *Mimesistä*, jos hän olisi jatkanut virassaan Saksassa romanistiikan professorina, koska teos on hänen filologin koulutuksensa vastainen. Se saattoi syntyä ainoastaan tietynlaisissa poliittisissa ja käytännöllisissä olosuhteissa. Auerbach halusi osoittaa kansallis- ja rotukiihkoilijoita vastaan Euroopan kirjallisuuden yhtenäisyyden ja sen, miten tämä kirjallisuus tavoittelee ihmisten tasa-arvoisena näkemistä (josta hän puhui ”tyylien sekoittumisena”). Hän toteutti projektin olosuhteissa, joissa kunnollisen kirjaston puuttumisen takia – teos syntyi Istanbulissa, jonne Auerbach oli paennut Saksasta – ei ollut mahdollista edes pyrkiä normaaliin filologiseen työskentelytapaan, joka edellyttää muiden alalta julkaistujen tutkimusten huomioon ottamista. Auerbach joutui kehittämään väitteensä ikään kuin suoraan tarkastelemistaan kaunokirjallisista teksteistä tukeutuen lähinnä vain muistinvaraisesti aiempaan tutkimukseen. Lopputuloksen tunnemme: se

on häikäisevä. Teos on sitä kahdessakin mielessä. Ensinnäkin siksi, että lukija ei voi olla vaikuttumatta siitä kaikesta, mitä Auerbachin analyyseissä avautuu hänen silmiensä eteen. Ja toiseksi, lukija, joka on erityistuntija jollakin Auerbachin käsittelemistä alueista, useinkaan ei voi olla juuri tässä kohdin yhtä mieltä hänen kanssaan, mutta teoksen kokonaisuus ei tunnu siitä ratkaisevasti kärsivän. Sinänsä ei ole mitenkään ihmeellistä, että Auerbachin analyytit kailta osin – itse asiassa melko usein – eivät ole vedenpitäviä; miten yhden miehen, vaikka kuinka etevän, työ voisi päästä kaikkeen siihen ja vielä pitemmälle kuin kaikkien muiden yhteensä? Auerbach häikäisee kuitenkin nekin lukijansa, jotka joissakin kohdin huomaavat hänen olevan väärässä. Tästä voidaan puhua kokonaisuuden lumona: huolimatta yksityiskohtien usein vain näennäisestä paikkansa pitävyydestä kirjasta avautuva kokonaisvisio on häikäisevä.

Auerbach korostaa kokonaisuuden keskeistä merkitystä filologin työssä tavalla, jota emme enää ole tottuneet näkemään: ”Tulkinta on pohjimmitaan mahdollinen vain, jos ymmärtää kokonaisuudessaan ihmisen historian kulun, johon myös perimmältään kuuluu tulevaisuus” (s. 17); ”Vain historian kokonaisuudessa on totuus, ja sen saavuttaa vain ymmärtämällä historian koko kulkua” (s. 252). Ajatus kuulostaa suorastaan hegeliläiseltä, ja Auerbach mainitseekin Hegelin tämän ajatuksen yhteydessä (s. 19, 30). Toisaalta hän ei usko, että historian kokonaisuus voitaisiin tavoittaa; tämä tavoittelu jää pikemmin luonnokseksi tai ”aavistukseksi”, jonka kuitenkin tarvitsemme asioiden ymmärtämiseen (s. 17). Kun kokoelman esseitä katsoo tästä näkökulmasta, huomaa, että Auerbachia kiinnostavat juuri kulttuurin kokonaisuuden hahmottamisen erilaiset historialliset muodot: Vicon tapa hahmottaa ihmisen historiaa primitiivisestä ihmisestä lähtien, varhaisten kristittyjen päätös hyväksyä myös Vanha Testamentti pyhiin kirjoihinsa, jolloin *Raamattu* kattaa koko ihmiskunnan historian, sekä Herderin ja Hegelin historianfilosofiat. Tällaiset kokonaisuudet ovat kulttuurisia ja historiallisia muodostelmia ja siten pätevyydeltään suhteellisia, mutta Auerbachin mukaan siis kumminkin välttämättömiä.

Se tehtävä, jonka Auerbach osoittaa ”maailmankirjallisuuden filologille”, on historiallisen jatkumon osoittaminen valtavassa maailmankirjallisuuden (eurooppalaisen kirjallisuuden) aineistossa. Tämän osoittaminen ei ole mahdollista aineistoa keräämällä ja sen keskinäisellä vertailulla. Tehtävä on loputtomassa laajuudessaan mahdoton. Sen sijaan Auerbach pitää mahdollisena sellaista elliptistä synteessin luomisen tapaa, jossa tutkija valitsee – hyvään aineiston tuntemukseen perustuvalla intuitiollaan – metodiseksi lähtökohdakseen (’Ansatz’) jonkin konkreettisen seikan tai piirteen, jonka kautta hän osoittaa jatkuvuuden olemassaolon. Tällainen konkreettinen seikka on Curtiuksella, kuten Auerbach toteaa, retoriikan perinteen ja erityisesti toposten jatkuvuudenseuraaminen (s. 217). Voisimmelisätä tähän, että Auerbachin ’Ansatz’ *Mimesiksessä* on tyylien erillään pitämisen ja tyylien sekoittamisen vastakkaisuuden seuraaminen länsimaisessa kirjallisuudessa. Auerbachin mukaan tällainen ’Ansatzin’ valinta ”on ainoa menetelmä, joka tällä hetkellä mahdol-

listaa älyllisen historian merkittävien prosessien kuvaamisen synteettisesti ja mielikuvia herättävästi laajempaa taustaa vasten” (s. 217). Lausuma paljastaa jotakin oleellista siitä, mihin menetelmän vaikuttavuus perustuu: ’Ansatz’ on jotakin konkreettista. Synteesiä ei toisin sanoen esitetä abstraktina käsiterakennelmana vaan ”mielikuvia herättävästi” yksittäistapauksia analysoiden niin, että synteettinen visio aukeaa niiden konkretiasta.

”Maailmankirjallisuuden filologia” on siis kirjaimellisessa mielessä mahdoton toteuttaa. Samalla on ajateltava, että Auerbachin kuvaama ”maailmankirjallisuuden filologian” projekti on jossakin mielessä välttämätön. Humanistitutkijan on välttämätöntä yksittäisten kohteiden tarkastelunsa taustaksi pyrkiä hahmottamaan ihmisen historiallisesti muotoutunutta todellisuutta kokonaisuutena – vaikka olemme tietoisia siitä, että emme voi perustaa kokonaisuuden hahmotusta kaikelle asioita koskevalle tiedolle. Synteesi on välttämättä elliptinen, ja sen mahdollistava metodinen ’Ansatz’ löytyy, kuten Auerbach toteaa, intuitiivisesti.

Koska suomennosvalikoimasta puuttuu ”maailmankirjallisuuden filologian” käsitteen problematisointi, se herättää lukijassa todennäköisesti enemmän kysymyksiä kuin antaa vastauksia. Kokoelman kääntäminen on sinänsä ansiokas teko. Kääntäjiltä olisi kuitenkin paikoin toivonut huoleellisempaa paneutumista Auerbachin selkeään, vaikkakin pitkävirkkeiseen ajatusten ilmaisuun. Erityisen valitettavaa on, että Auerbachin esittelemän metodin keskeinen käsite ’Ansatz’ kyllä mainitaan johdannossa, mutta sitä ei avata. Kun se tulee esille Auerbachin omassa tekstissä, se käännetään kahdella eri sanalla (’lähtökohta’ ja ’aihe’), eikä lukija voi tietää näiden tarkoittavan samaa tai että kyseessä on johdannossa mainittu ’Ansatz’. Juuri kääntäjien yli muiden korostamasta, maailmakirjallisuuden filologiaa koskevasta esseestä löytyy kohtia, joissa käännös selvästi ontuu ja joissa kiinnostuneen lukijan on parasta etsiä alkuperäisteksti käsiinsä.¹ Silloin tällöin näitä kohtia löytyy muistakin artikkeleista. Tämä on valitettavaa, koska melko pienin muutoksin sinänsä sujuva käännös olisi saatu paremmin lukijaa palvelevaksi.

Liisa Steinby

1 Esimerkiksi s. 210 sanotaan, että ”vain historian avulla ihmiset esiintyvät kokonaisuutena” po. näyttäytyvät kokonaisina; s. 21: ”Tämä esitys [po. käsitys] maailmankirjallisuudesta”; s. 215: ”Itse lähtökohdan löytäminen siitä, josta seuraavaksi puhun, on intuitiota” po. ”Itse lähtökohdan löytäminen, josta seuraavaksi puhun, on intuitiota”; s.

218: ”Kyseessä on siis erikoistuminen, mutta ei aiheen vaan käsillä olevan teeman luokitte-
telun mukaisesti. Sellaisenaan se täytyy aina vakiinnuttaa uudestaan”, po. ”Kysymys ei ole aineiston perinteisen jaottelun mukaisesta erikoistumisesta vaan sellaisesta, joka on kulloisenkin kohteen mukainen ja siksi joka kerta erikseen löydettävä.”